

**YAHYA B. ABDULLATİF KAZVİNÎ'NİN
LÜBBÜ'T-TEVÂRİH ADLI ESERİNE GÖRE KARA-
KOYUNLU DEVLETİ TARİHİ
HISTORY OF THE QARA-QOYUNLU STATE
ACCORDING TO YAHYA B. ABDULLATİF KAZVINI'S
WORK THE LUBBU'T-TEVÂRİH**

Kazım PAYDAŞ*-Ahmet KORKMAZ**

Makale Bilgisi

Başvuru: 13.04.2021

Kabul: 05.06.2021

Article Info

Received: Apr, 13, 2021

Accepted: June.22,2021

Öz

Safevî dönemi tarihçisi Yahya b. Abdullatif Kazvîni, 885(1481) yılında Kazvîn 'de dünyaya geldi. Lübbü't-Tevârih isimli eserini Şah İsmail'in dördüncü oğlu Behram Mirza adına kaleme aldı. Adı geçen eser genel bir tarih kitabıdır. Müellif, eserinin üçüncü bölümünde Kara-Koyunlu Devleti'nin tarihini de kaleme almıştır. Kara-Koyunlu Devleti Dönemi'nde resmi tarih yazıcılığının gelişmemesi mezkûr devletin tarihini öğrenebilmek için araştırmacıları diğer devletlerin kroniklerine başvurmaya mecbur bırakmaktadır. Bu minvalde Safevî Dönemi kronikleri önem arz etmektedir. Bu açıdan Kara-Koyunlu Devleti'nin inkırazının üzerinden bir asır geçmeden kaleme alınan Lübbü't-Tevârih adlı eser, adı geçen devletin tarihi için birinci derecede önem arz eden kaynaklardandır. Bu çalışmada Kara-Koyunlu Devleti'nin tarihi özet olarak anlatıldıktan sonra Yahya b. Abdullatif Kazvîni ve Lübbü't-Tevârih adlı eser hakkında bilgi verilmiştir. Ardından Lübbü't-Tevârih'in Tahran'da neşredilen üç nüshası karşılaştırılarak tercüme edilmiştir. Bunun yanında Kara-Koyunlular hakkında diğer kronikler ve tetkik eserlerdeki bilgiler ile yapılan tercüme tamamlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Yahya b. Abdullatif Kazvîni, Lübbü't-Tevârih, Kara-Koyunlular.

Abstract

The Safavid historian Yahya b. Abdullatif Kazvîni was born in 885 (1481) in Kazvîn. He wrote his work named Lübbü't-Tevârih on behalf of Shah Ismail's fourth

* Prof. Dr., Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, kazimpaydas@yahoo.com, Orcid: 0000-0002-9683-9016, Şanlıurfa Türkiye

** Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, , ahmetkorkmaz1040@gmail.com, Orcid: 0000-0001-8652-6203, Şanlıurfa Türkiye

son Behram Mirza. The mentioned work is a general history book. The author also penned the history of the Qara-Qoyunlu State in the third part of his work. The fact that official historiography did not develop during the period of the Black-Sheep State forces researchers to apply to the chronicles of other states in order to learn the history of the aforementioned state. In this respect, the Safavid Chronicles are important. In this respect, *Lübbü't-Tevârih*, which was written less than a century after the decline of the Qara-Qoyunlu State, is one of the primary sources for the history of the aforementioned state. In this study, after briefly describing the history of Qara-Qoyunlu State, information was given about the work named *Lübbü't Tevarih* and Abdullatif Kazvini. Later, three copies of *Lübbü't-Tevârih* published in Tehran were compared and translated. In addition, the translation made with the information in the other chronicles and the study works about the Qara-Qoyunlu was tried to be completed.

Key Words: Yahya b. Abdullatif Kazvîni, *Lübbü't-Tevârih*, the Qara-Qoyunlu.

Giriş

Türkiye Selçuklu Devleti'nin XIV yüzyılın başlarından itibaren inhitata uğraması ve ardından İlhanlı Devleti'nin inkırazı Anadolu topraklarını siyasi karmaşaya sürükledi.¹ Anadolu'daki bu bunalımdan yararlanan Kara-Koyunlu Türkmenleri XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Van Gölü kıyısındaki Erciş merkez olmak üzere; kuzeyde Erzurum, güneyde Musul bölgesine kadar uzanan sahada hâkimiyet tesis ettiler². Aslen Oğuzların Yıva boyuna mensup olduğu anlaşılan Kara-Koyunlu Türkmenleri, önderleri Kara Mehmed'in 1382 yılında bağımsızlığını ilan etmesiyle hâkimiyetlerini Azerbaycan bölgesine kadar genişletmiştir³. Kara Mehmed'den sonra Kara-Koyunluların önderliğini üstlenen Kara Yusuf döneminde (1389-1420), Emir Timur tehlikesi ile karşı karşıya kalan mezkûr Türkmenler, Emir Timur'un ölümünden sonra tekrar Tebriz'i ele geçirerek payitahtları haline getirdiler. Bu dönemde Doğu Anadolu, Irak-ı Arab ve Irak-ı Acem'in bir kısmını ele geçirerek tam teşekküllü bir devlet haline geldiler⁴. Kara Yusuf Bey'den sonra Timurlu hükümdarı Mirza Şahruh ile savaşan Kara Yusuf Bey'in oğlu Mirza İskender çalkantılılarla birlikte Türkmenlerin hâkimiyetini devam ettirdi.⁵ Mirza

¹ İlhan Erdem-Kazım Paydaş, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi Siyaset-Teşkilat-Kültür*, Bileşik Yayınevi, Ankara, 2007, s. 61.

² Kazım Paydaş, "Karakoyunlular", *İslam Tarihi ve Medeniyeti Müslüman Türk Devletleri-II*, Ed. Muhammet Hanefi Palabıyık- Osman Çetin, Siyer Yayınları, C. 9, İstanbul, 2018, s. 375.

³ Esko Naskali-Osman G. Özgüdenli, "Karakoyunlu ve Akkoyunlu Sikkeleri", *Anadolu'da Paranın Tarihi*, Ed. Bülent Arı, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Ankara 2011, s. 157.

⁴ Kara Yusuf Bey ve Dönemi hakkında bkz. Faruk Sümer, *Kara Koyunlular (Başlangıçtan Cihan-Şah'a Kadar)*, TTK Yayınları, Ankara 1967, s. 54-115.

⁵ Mirza Şahruh'un Kara-Koyunlular Üzerine seferleri hakkında mufassal bilgi için bkz. İsmail Aka, "Şahruh'un Kara-Koyunlular Üzerine Seferleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IV, s. 1-20.

İskender'den sonra Kara-Koyunlu hükümdarı olan Sultan Cihanşah döneminde (1438-1467) Kara-Koyunlular büyük bir imparatorluğa dönüşmüştür. Nitekim Sultan Cihanşah, İlhanlıların varisi olduğunu düşünüyor ve kendini “*İlhan*” addediyordu.⁶ Fakat 1467 yılında Uzun Hasan Bey ile giriştiği mücadele sonucu ölümüyle birlikte⁷ Kara-Koyunlu Devleti inhitata uğradı. Ardından başa geçen Hasan Ali ile birlikte 1469 yılında Kara-Koyunlu Devleti tarih sahnesinden çekildi.

Kara-Koyunlu Devleti takriben bir asır boyunca bugünkü Doğu Anadolu, Irak ve İran'ın Batı topraklarında siyasi ve kültürel açıdan etki bıraktı. Bu minvalde mezkûr devletin tarihinin tam anlamıyla açığa çıkması hem Türk tarihi hem de bölge tarihi açısından mühimdir. Kara-Koyunlular döneminde resmi tarih yazıcılığının gelişmemesi araştırmacıları bu devletin tarihini öğrenebilmek için diğer devletlerin kroniklerine müracaat etmeye mecbur bırakmaktadır. Kara-Koyunlu Devleti tarihi için başvurulan eserlerden biri de Yahya b. Abdullatif Kazvî'nin *Lübbü't-Tevârîh* adlı eseridir.

I. Yahya b. Abdullatif Kazvî'nin ve *Lübbü't-Tevârîh* Adlı Eseri

Yahya b. Abdullatif, 885 (1481) yılında Kazvîn'de dünyaya geldi. Kazvînli bir seyyid ailesine mensuptur. Eserlerinden iyi bir öğrenim gördüğü anlaşılan Kazvî'nin daha çok tarihçi olarak şöhret kazandı. Himayesine girdiği Safevî Hükümdarı Şah I. Tahmasb kendisine Yahyâ-yı Ma'sûm unvanını verdi. Fakat onu çekemeyenler Kazvîn Sünnilerinin reisi olduğu konusunda şikâyet ettiler. O sırada Azerbaycan sınırında bulunan Tahmasb, Kazvî'nin ve ailesinin yakalanıp İsfahan'da hapsedilmesini emretti Azerbaycan'da bunu duyan oğlu Alâüddevle babasına kaçması için haber gönderdi; fakat ilerlemiş yaşından dolayı kaçamayarak İsfahan'a götürüldü ve orada Receb 992 (Mayıs-Haziran 1555) tarihinde vefat etti.⁸

Kazvî'nin, *Lübbü't-Tevârîh* adlı eserini 948 (1541) yılında Şah İsmail'in dördüncü oğlu Behram Mirza adına yazmıştır.⁹ Genel bir dünya tarihinden oluşan eser yazıldığı tarihten itibaren ilgi görmüştür. Eserin dünya kütüphanelerinde birçok yazma nüshası bulunmaktadır¹⁰. Eseri 1621 yılında

⁶ Hans Robert Roemer, “The Türkmen Dynasties”, *The Cambridge History of Iran*, Edited by Peter Jackson, Cambridge University Press, C. VI, New York 1993, s. 164-165.

⁷ Sultan Cihanşah ve Uzun Hasan Bey arasındaki mücadele için bkz. Erdem-Paydaş, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi*, s. 88-92.

⁸ Rıza Kurtuluş, “Kazvî'nin, Mîr Yahyâ”, *DİA*, TDV Yayınları, C. 25, Ankara 2002, s. 158; Charles Ambrose Storey, *Persian Literature: A Bio-bibliographical Survey*, Luzac & Co, Vol. I/II, London 1935, s. 111; Charles, Rieu, *Catalogue the Persian Manuscripts in the British Museum*, British Museum, Vol. I, London 1879, s. 104.

⁹ Rieu, *Catalogue the Persian Manuscripts*, s. 104.

¹⁰ Eserin nüshaları hakkında bkz. Storey, *Persian Literature*, s. 111-113.

Pietro Della Valle İtalyanca'ya, 1690'da Gilberto Gaulanino ve Antonio Gollando Latince'ye çevirmiş, ikinci çeviri iki defa basılmıştır¹¹. Bunun yanında tespit edebildiğimiz kadarıyla eserin İran'da üç farklı neşri bulunmaktadır. İlk olarak Seyyid Cemâleddin-i Tahranî tarafından 1314 hş. (1935) yılında neşredilmiştir¹². Ardından Cafer Şûşterî'nin istinsah ettiği nüsha tıpkıbasım şeklinde yayımlanmıştır¹³. Son olarak eserin yazılışından sekiz yıl sonra istinsah edilen nüshası Mir Hâşim Muhaddes tarafından neşredilmiştir¹⁴. Bunun yanında Lübbü't-Tevârih'in Gazneliler¹⁵ Harezmsâhlar¹⁶, Selçuklular¹⁷, Ak-Koyunlular¹⁸ ve Safevîler¹⁹ kısımları Türkçeye tercüme edilmiştir.

II. Lübbü't-Tevârih'in Kara-Koyunlular Kısımının Tercümesi

Türk padişahları bahsindedir. Kara-Koyunlu ve Ak-Koyunlu iki bölümdür. Kara-Koyunlu bahsindedir. Onların hükümdarları Baranî lakabına sahiptir-Hükümetlerinin süresi 63 yıldır.

Onların ilki Kara Yusuf b. Kara Mehmed b. Yürmeniş²⁰ b. Türkmen Bayram Hoca'dır. Kara Mehmed, Sultan Ahmed İlkânî'nin emirlerindendi ve

¹¹ Kurtuluş, "Kazvîni, Mir Yahyâ", s. 158.

¹² Yahya b. Abdullatif el-Hüseynî el-Kazvîni, *Kitab-ı Lübbü't-Tevârih*, Nşr, Seyyid Cemâleddin-i Tahranî, İntişârât-ı Müesese-i Hâver, Tahran 1314/1935.

¹³ Yahya b. Abdullatif Kazvîni, *Lubbü't-Tevârih*, İntişârât-ı Bunyâd ve Güyâ, Tahran 1363/1984.

¹⁴ Yahya b. Abdullatif Kazvîni, *Lubbü't-Tevârih*, Nşr. Mir Hâşim Muhaddes, Encümen-i Asâr ve Mefâhir-i Ferhengi, Tahran 1386/2007.

¹⁵ Vural Öntürk, "Lubbu't-Tevârih Adlı Eserin Gazneliler Bahsinin Değerlendirilmesi", *Millî Mecmûa*, 19, Mart-Nisan 2021, s. 229-243.

¹⁶ Cihan Gençtürk, "Lubb et-Tevârih'te Harezmsâhlar'a Dair Bilgiler", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, V/2, Aralık 2019, s. 165-170.

¹⁷ Altan Çetin, "Yahya Kazvîni'nin Lubb et-Tevârih'inde Selçuklularla Alâkalı Bilgiler", *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1, Güz 2007, s. 183-192.

¹⁸ Altan Çetin, "Yahya Kazvîni'nin Lubb Et-Tevârih'inde Akkoyunlularla Alâkalı Bilgiler". *Belleten*, 71/260, Ankara 2007, s. 53-64.

¹⁹ Abdullatif Kazvîni, *Safevi Tarihi*, Çev. Hamidreza Mohebbinejad, Birleşik Yayınevi, Ankara 2011.

²⁰ Kazvîni'nin Yürmeniş olarak kaydettiği bu ismi Kara-Koyunluların çağdaşı Abdullah b. Fethullah el-Bağdadî, Türemiş olarak kaydetmiştir. Ayrıca mezkûr müellif Türemiş'i Bayram Hoca'nın babası şeklinde kaydetmiştir. Bunun yanında Bayram Hoca'nın oğlunun isminin de Türemiş olduğunu belirtmektedir. Bkz. Abdullah b. Fethullah el-Bağdadî, *el-Düvelü'l-İslamiyye fi el-Şark (Tarihü'l-Giyasi)*, Tah. Târik Nâfi' el-Hamdânî, Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut 2010, s. 255-256. Bunun yanında Kara Mehmed'i bazı muasır tarihçiler Bayram Hoca'nın yeğeni ve bazıları da oğlu olduğunu kaydetmişlerdir. Fakat XV. yüzyıl müverrihleri Kara Mehmed'i Türemiş'in oğlu şeklinde kaydetmişlerdir. Büyük bir ihtimalle Türemiş, Bayram Hoca'nın kardeşidir. Bkz. Hüseyin Mirca'feri, *Tarih-i Tehevvulat-ı Siyasî İçtimâî*

kız kardeşi Sultan Ahmed'in kötülük bağında idi²¹. Kara-Koyunlu ulusunun önderliği ona bağlı idi. Sultan Üveys'in vefatından sonra Musul, Sincar ve Erciş üzerinde hâkimiyet elde eden cedit Bayram Hoca 872 (1380-1381) yılında vefat etmişti. Kara Yusuf, Emir Timur zamanında daima ona isyan ediyordu. Emir Timur, Anadolu (Rum)'da olduğu zaman Irak-ı Arab'ı istila ederek Sultan Ahmed İlkânî'yi oradan çıkardı. Emir Timur Anadolu'dan Azerbaycan'a geldiği vakit Irak-ı Arab'ı kendi torunu Ebubekir'e verdi ve onu Kara Yusuf'u Bağdad'tan kovmak için gönderdi. Diğer torunu Mirza Rüstem b. Ömer Şeyh'e de Hemedan sınırından Mirza Ebu Bekir'e yardım etmesi için Irak-ı Arab'a gitmesini emretti. Onlar Hille'nin aşağısında Kara Yusuf'a yetiştiler. Onunla savaşarak²² Kara Yusuf'un kardeşi Yar Ali'yi öldürdüler²³. Kara Yusuf onlar karşısında yenilerek Mısır'a kaçtı. Mısır padişahı Emir Timur'un emriyle onu Sultan Ahmed İlkânî ile yakalayarak hapsetti²⁴. Kara

İktisâdî ve Ferhengi-i İran Der Dovre-i Timuriyân ve Türkmanân, Daneşgah-ı İsfahan, Tahran 1395/2016, s. 233; Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 45.

²¹ Siyasi evlilikler yoluyla sıhriyeti kurmak öteden beri şark hükümdarlarının adet edindikleri bir siyaset olmuştur. Hükümdarlar genellikle zayıflıklarını örtbas etmek için bu teşebbüse başvurmuşlardır. Jakob Philipp Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, Çev. Ahmet Cevat Eren, haz. Celalettin Yavuz-İsmail Hacifettahoğlu, TTK Yayınları, Ankara 2011, s. 195. Celâyirîliler ve Kara-Koyunlular arasında da böyle bir evlilik meydana gelmiştir. Nitekim Sultan Ahmed, Kara-Koyunlu kabilesinin gücünden istifade etmek için; Kara Mehmed'in kız kardeşi ile evlilik yapmış olmalıdır. Bkz. Soreni, Boromand, Nasrullah Pormuhammedi-Amlashi, vd., "İzdvacha-yı Siyasi: ez Ameden Timiruyan ta Zuhur-u Safeviyan (İlletta ve Peyamedha)", *Fasılname-i Peşoşişha-yi Tarihi*, 10/39, İsfahan 1397/2018, s. 136. İsfahanî Kazvîni, Kara Yusuf'un kız kardeşinin Sultan Ahmed ile evli olduğunu kaydetmiştir ki; bu bilgi diğer kaynaklar ile çelişmektedir. Bkz. Muhammed Yusuf Vale-i İsfahanî Kazvîni, *Hold-i Berin (Tarih-i Timuriyân ve Türkmenân)*, Haz. Mir Haşim Muhaddes, Mirâs-ı Mektûb, Tahran 1379/2000, s. 676. Bunun yanında Târih-i Sultân Muhammed-i Kutbşâh adlı eserde Sultan Ahmed'in de Kara Mehmed'e İlhanî hatunlarından birini verdiği kaydedilmektedir. Bkz. Anonim, *Târih-i Sultân Muhammed-i Kutbşâh*, Ed. Zerrine Pervin, Dilli Kitâb-ı Ghor, New Delhi 2015, s. 11; Vladimir Minorsky, "The Qara-Qoyunlu and The Qutb-Shâhs", *BSOAS*, University of London, XVII/1, 1955, s. 55.

²² Bu savaş 1403 yılı Temmuz veya Ağustos ayında yapılmıştır. Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 65.

²³ Kara Yusuf, Hille'nin aşağısında Nehrü'l-Ganem kenarında Mirza Ebu Bekir ve Mirza Rüstem ile savaşarak yenildi. Kazvîni, *Hold-i Berin*, s. 677. Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 65.

²⁴ Kara Yusuf bu muharebede yenilerek güçlkle Dimaşk nâibi Şeyhü'l-Mahmudi'ye sığınmıştır. Dimaşk nâibi başlangıçta Kara Yusuf ve daha sonra buraya gelen Sultan Ahmed'e iyi bir kabul göstermiştir. Fakat çok geçmeden Timur'un Memlük sultanı Ebu'l-Ferec'e yaptığı tehdit ve baskılar sonucu Sultan'ın mültecilerin hapsedilmelerini istemesi sonucu hapsedilmişlerdir. Ancak ardından da öldürülmelerini istemiş ise de Şeyhü'l-Mahmudi Sultan Ferec'in bu isteğini yerine getirmemiştir. Zira Sultan olmak için isyana hazırlanan Dimaşk nâibi Şeyhü'l-Mahmudi, Kara Yusuf ile Sultan Ahmed'den yararlanmak için onları Ocak 1405 tarihinde serbest bırakmıştır. Bununla birlikte Kara Yusuf ile Sultan Ahmed Celâyir bir yıl kadar zindanda kalmışlardır. Mîrhvand, *Tarih-i Ravzatu's-Safa fi Sireti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk*

Yusuf'un orada bir oğlu dünyaya geldi. Bu çocuğa Pir Budak ismi verildi ve Sultan Ahmed o çocuğu evlatlığı olarak kabul etti. Ondan sonra Emir Timur'un ölüm haberi Mısır'a ulaştığı zaman Kara Yusuf'u hapisten çıkararak yüceltiler. Kara Yusuf ile Mısır'a giden bin Türkmen süvarisi onun etrafında toplandılar. O (Kara Yusuf), oradan Mısırlılardan kaçarak Fırat suyu kenarına kadar yolu üzerindeki kale müstahfızları ve sınır emirleri ile yüz seksen²⁵ savaş yaptı. Savaş meydanlarının hepsinde galip geldi. Kara Yusuf ve nökerleri, o yollarda ulaştıkları her yeri yağmaladılar. Diyarbekr'e ulaştığı vakit akrabaları ve E'gmam Kabilesi ona bağlandılar. Avnik Kalesi'ni tasarrufu altına aldı. Nahcivan havalisinde 1 Cemâziyelevvel 809 (14 Ekim 1406) tarihinde Ebu Bekir b. Miranşah ile savaştı ve onu yenerek Tebriz'e geldi. 24 Zilkade 810 (21 Nisan 1408) tarihinde Mirza Ebu Bekir, Tebriz sınırında bir kez daha Kara Yusuf ile savaşıp yenildi ve Kara Yusuf'un istilasını her tarafa ulaştı²⁶. Kara Yusuf, daha önce Sultan Ahmed'in evlat edindiği oğlu Pir Budak'ı saltanat tahtına oturttu ve Azerbaycan'ın tamamını zapt etti²⁷. Ondan sonra Diyarbekir'e yöneldi. Oranın hâkimi olan Bayındırlı Kara

ve'l-Hulefâ, Haz. Cemşid Kiyanser, İntişarât-ı Esâtir, C. VI/II, Tahran 1385/2006, s. 5212; Gıyasüddin Hvandmîr, *Habîbu's-Siyer fî Ahbar-ı Efrad-ı Beşer*, Yay. Celâleddin Humâyî, İntişarât-ı Hayyam, C. III, Tahran, 1333/1954, s. 568; Mahmud. b. Abdullah-ı Nişaburî, *Tarih-i Türkmâniye*, The National Library of Israel, Jerusalem, Israel Ms. Yah. Ar. 1132, vr. 37b; Anonim, *Tarih-i Sultan Muhammed-i Kutbşâh*, 16; Kâzım Yaşar Koprıman, *Mısır Memlûkleri Tarihi Sultan al-Malik al-Mu'ayyad Şeyh al-Mahmûdî Devri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s. 33.

²⁵ Farsça kaynakların tamamına yakınında Kara Yusuf'un yol üzerinde yüz seken savaş yaptığı rivayeti şüphesiz pek mübalağalıdır. Bkz. Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 68.

²⁶ Kara Yusuf, Timurlu Mirzası Ebu Bekir ile Şen-i Gazan yakınındaki Serd-rûd mevkiinde savaşarak Timurlu mirzasını mağlup etti. Ayrıca bu savaşta Kara-Koyunlular tarafından Ebubekir'in babası Mirza Miranşah öldürüldü. Öldürülen Miranşah'ın eşleri ve cariyeleleri de esir düşünler arasındaydı. Hafız Abrû, *Zübdetü't-Tevârih-i Bâysungurî*, Yay. Seyyid Kemâl Hac Seyyid Cevadi, Sazman-ı Çap ve İntişarât-ı Vezaret-i Ferheng ve İrşad-ı İslami, C. III, Tahran 1380/2001, s. 225-226;

Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 75-76. Bunun yanında bu muharebe sonucunda Kara-Koyunlu ordusunun eline önemli miktarda ganimet geçmişti. Bu ganimetler arasında bin tane samur kürk de bulunmaktaydı. Kara-Koyunlu askerleri bu kürklerin kıymetini anlayamamış ve ucuz bir fiyata satmıştı. Kara Yusuf mezkûr savaşta hiç kimsenin ganimetine dokunmamış ve ganimetler askerlere kalmıştı. Mîrhvand, *Tarih-i Ravzatu's Safa*, C. VI/II, s. 5223; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't- Tevârih*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara 2006, s. 62; Kazvînî, *Hold-i Berin*, 686; Sümer, *Kara Koyunlular*, 76.

²⁷ Kara Yusuf, Timurlu Mirzasına karşı kazandığı bu zaferden sonra Sultan Ahmed'in evlat edindiği oğlu Pir Budak'ı saltanat tahtına oturtarak onun adına hutbe okutup sikke darp ettirdi. Ardından da Sultan Ahmed'e elçi göndererek bu durumu ona bildirdi. Celâyirli hükümdarı bu haberi müspet karşılayarak evladı olan Pir Budak için hâkimiyet sembolleri gönderdi. Anonim, *Tarih-i Sultan Muhammed-i Kutbşâh*, s. 19-20; Minorsky, "The Qara-Qoyunlu and The Qutb-Shâhs", s. 58; Tofîq Nəcəfli, *Qaraqoyunlu və Ağqoyunlu Dövlətlərinin Tarixi Müasir Türk Tarixşünaslığında*, Çarşioğlu, Bakü 2000, s. 61.

Osman'ı bozguna uğrattı. 813 (1410) yılında Tebriz'de Sultan Ahmed İlkânî ile savaştı. Onu yakaladı ve 20 Rebülâhir (22 Ağustos)'de öldürttü²⁸. Irak-Arab'ı tasarrufu altına alarak kendi oğlu Şah Mehmed'e verdi. Kara Osman'ın üzerine bir defa daha yürüyerek Erganî Kalesi'ni bir müddet kuşattı. Neticede Kara Osman onunla barış yaptı ve Kara Yusuf geri döndü. 815 (1412-1413) yılında Şirvan valisi emir Şeyh İbrahim Şirvanî ve Gürcistan Meliki Köstendil ile savaştı. Şeyh İbrahim'i kardeşi ve emirleriyle yakaladı. Köstendil'i bütün kavmiyle öldürdü. Şeyh İbrahim'i Tebriz'e getirdi ve hun bahâ karşılığında serbest bırakarak tekrar Şirvan'a gönderdi²⁹. Şeyh İbrahim ondan sonra beş yıl daha Şirvan padişahlığı yaptı. 820 (1417-1418) yılında Allah'ın rahmetine kavuştu. Ondan sonra yerine oğlu Emir Halil padişah oldu. O, 868 (1463-1464) yılındaki vefatına kadar kırk sekiz yıl padişah olarak kaldı.

²⁸ Kara Yusuf, 813/1410 yılında, Erzincan'a yönelince oğlu Şah Mehmed'i Azerbaycan'ı koruması için Ucan'da bıraktı. Kara Yusuf'un Azerbaycan'da yokluğundan istifade etmek isteyen Celâyirli Sultan Ahmed, Bağdad'dan Hemedan'a gelip oradan da Tebriz'e yöneldi. Şah Mehmed ise Celâyirli ordusuna karşı koyamayınca Hoy taraflarına kaçtı. Celâyirli ordusu Şah Mehmed'e yetişerek aralarında çetin bir savaş meydana geldi. Erzincan'da bulunan Kara Yusuf bu olayı duyunca devlet erkânını toplayarak savaş veya barış konusunda meşveret yaptı. Meşveret sonucunda Celâyirli ile savaşma kararı alındı. Mîrhvand, *Tarih-i Ravzatu's Safa*, C. VIII, s. 5249; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, s. 80-83; Kazvîni, *Hold-i Berin*, s. 693-694. Erzincan'a hareket eden Kara Yusuf, Azerbaycan'a gelmiş ve Sultan Ahmed'i Tebriz'den iki konak mesafedeki Esed köyünde 28 Rebülâhir 813 (30 Ağustos 1410) tarihinde mağlup ve esir etmiştir. Hasan Bey Rumlu'ya göre Kara Yusuf Sultan Ahmed'in elinden, Azerbaycan'ı oğlu Pir Budak'a Irak-ı Arab'ı da diğer oğlu Şah Muhammed'e tefviz ettiğine dair menşurlar aldıktan sonra, hayatını başlatmak istemiş ise de emirlerinin ısrarları karşısında katline muvafakat etmiştir. Rumlu *Ahsenü't-Tevârih*, s. 84,85; Faruk Sümer, "Karakoyunlular", *DİA*, TDV Yayınları, C. 24, İstanbul 2001, s. 435.

²⁹ Şirvanşah Şeyh İbrahim, Şeki valisi Arlat Seyyidi Ahmed ve Gürcü Kralı Konstantin ittifak kurarak Kara Yusuf'a karşı harekete geçtiler. Kara Yusuf 15 Ramazan 815 (19 Aralık 1412) tarihinde Kür Irmağı'nı geçerek müttefik kuvvetlere saldırdı ve onları mağlup etti. Savaş sonunda Şirvanşah Şeyh İbrahim, kardeşi Şeyh Behlül, Şirvan Kadısı Mevlâna Zahiruddin, Gürcü Kralı Konstantin ve ordunun önemli bir miktarı esir alındı. Şirvanşah Şeyh İbrahim, Şeyh Behlül ve Şirvan Kadısının hayatlarına dokunulmadı. Fakat Gürcü Kralı, kardeşleri ve çok sayıda Gürcü aristokrati öldürüldü. Bkz. Kazım Paydaş, "Ak-Koyunlu ve Kara-Koyunlu Türkmenlerinin Gürcistan'a Yaptıkları Seferler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 21/2, Aralık 2006, s. 181; Kazım Paydaş, "Timurlu ve Türkmenlerin Şirvanşahlarla Olan Münasebetleri", *A.Ü.DTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25/40, Ankara 2006, s. 121; Sümer, *Kara Koyunlular*, 91-92. Şeyh Behlül 200 Irak tümeni, Kadı Mevlâna Zahiruddin ise 100 Irak tümeni fideye karşılığında 17 Zilhicce 815 (20 Mart 1413)'te serbest bırakıldı. Abrû, *Zübdetü't-Tevârih-i Bâysungurî*, C. III, s. 486-487; Abdurrezzak-i Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn ve Mecma'-ı Bahreyn*, Nşr. Abdülhüseyn Nevâî, Pejûhişgâh-ı Ulum-i İnsanı ve Muta'alat-ı Ferhengi, C. II/I Tahran 1383/2004, s. 172. Şirvanşah Şeyh İbrahim ise 1200 Irak tümeni karşılığında serbest bırakıldı. Mîrhvand, *Tarih-i Ravzatu's Safa*, C.VI/II, s. 5311; Hvandmîr, *Habibu's Siyer*, C. III, s. 605; Kazvîni, *Hold-i Berin*, 702.

Kara Yusuf 816 (1413-1414) yılında Irak'a yöneldi. Ancak Hemedan'da meydana gelen bir problem nedeniyle geri döndü³⁰. Sultâniye, Kazvîn, Târum ve Sâve'yi de ele geçirdi. 822 (1419-1420) yılında Haleb'e yöneldi³¹. Mirza Şahrüh, 823 (1420) yılında Horasan'dan ona doğru yöneldi. Kara Yusuf da onu karşıladı. Fakat Kara Yusuf, mezkûr senenin 7 Zilkade (13 Kasım 1420) Perşembe³² günü Ucân'da tabîî bir şekilde öldü. Hiç kimse onun kefenlenmesi ile de uğraşmadı. Çocuklarından hiçbiri o esnada orada değillerdi³³. Askerleri

³⁰ Kara Yusuf kendisine isyan eden emiri Bistam Beg'i tedip etmek için Sultaniye'ye hareket etti. Kara-Koyunlu askerleri Sultaniye ve Kazvîn'i tahrip ettiler. Bu sırada Fars hâkimi Timurlu Mirzası Ömer Şeyh oğlu Mirza İskender'in Hemedan çevresine geldiği öğrenildi. Bu sebeple Kara Yusuf oraya yöneldi. Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 92.

³¹ Kara Yusuf'un Haleb'e yönelme sebebi Kara Yülük Osman Bey ile olan çatışmalarından kaynaklanmaktadır. Zira Kara Yülük Osman Bey'in Kara-Koyunlu topraklarına ardı ardına saldırıları üzerine Kara Yusuf 820/1417 yılında Ak-Koyunlular üzerine yürüdü. Mardin-Âmid arasında meydana gelen savaşta onu yendi. Bu savaş sonrası Kara Yülük'ün Memlûk sınırları içerisine kaçması üzerine onu kovalayarak 18 Şâban 821/20 Eylül 1418 tarihinde Mercidâbık'ta bir defa daha mağlûbiyete uğrattı. Bütün ağırlığı Kara Yusuf'un eline geçen Kara Yülük, Memlûk Sultanına sığındı. Memlûkler'in Kara Yülük'ü koruması yüzünden Memlûk Devleti'ne ait Ayıntab ile Bire (Birecik) Kara-Koyunlular tarafından yağma ve tahrip edildi. Sümer, "Kara-Koyunlular", s. 436. Esasen Kara Yusuf Bey doğrudan Haleb'e saldırmadı. Kara Yülük'ün ilticasını kabul eden Memlûklere kızan Kara Yusuf Ayıntab ve Bire'de birçok yeri yağma ettikten sonra Memlûklü Sultanına ve Halep naibine gönderdiği mektupta; Kara Yülük'ün Mardin'de suretini gösterdiğini, birçok adam öldürerek kadınları ve çocukları köle olarak sattığını yazıyordu. Ayrıca Ayıntap'a girdiği için özür diliyordu ve Kara Yülük'ü koruduğu için Halep naibine sitem ediyordu. Ama bu durum Memlûklü Devleti için endişeye sebep olmuştu. Bkz. Şihabeddin Ebu Fazl Ahmed b. Ali ibn Hacer el-Askalanî, *İnbâ' el-Gumr bi Ebnâu'l-Umr*, Tah. Hasan Habeşi, Lecnetü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, C. III, Kahire 1998, s. 169-170; Kazım Yaşar Kopruman, *El-Aynî'nin İkdu'l-Cumân'ında XV. Yüzyıla Ait Anadolu Tarihi ile İlgili Kayıtlar*, Doktora Tezi, A.Ü.D.T.C.F. Kütüphanesi, nr. 149, Ankara 1971, s. 88-89; İbni Tagrıberdi, *en-Nücümü'z-Zâhire (Parlayan Yıldızlar)*, Çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2013, s.424-425.

³² Müellif 7 Zilkade 823 Perşembe günü olarak kaydetse de 7 Zilkade 823 tarihi Çarşamba gününe denk gelmektedir.

³³ Kara Yusuf, Mirza Şahrüh ile savaşmak için hareket ettiği vakit Ebu Bekir Tihranî'ye göre Mirza İsfahan, Şah Mehmed ve Mirza İskender, Kara Yusuf'un ordusunda değildi. Mirza Cihanşâh ise bu sıralarda Sultaniye'de idi. Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 57-58; Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 109. Fakat Kara Yusuf'un Mirza Şahrüh ile mücadeleye başlamadan evvel Osmanlı hükümdarı I. Mehmed'e gönderdiği mektupta Kara Yusuf'un çocuklarının babasının yanında oldukları belirtilmektedir. Nitekim mezkûr mektupta; "İlhanlı melikleri Amu suyunu geçip İsfahan yakınlarında toplanmışlar. İtaatin faydası yoktur ve biz Allah'ın inayetiyle kendi canımızı herkesten önce canana adamışız. Muhterem oğlum Cihanşâh'ı Sultaniye'yi muhafazaya gönderdim. Kıvanç duyduğum evlatlarım Emir Şah Mehmed Bahadır'ı İsfend Bahadır ile birlikte bir menzillik öne karavulluğa yolladım, kendimde elli bin mükemmel süvari ile Tebriz yakınlarında toplanıp Ucan Yaylağı'na yöneldim. Yiğit oğlum Kara İskender, kin dolu kılıçla kuşanmış 20 bin süvari ile arkada pusudadır." yazmaktadır. Feridun Bey, *Münşeatu's-Selatin*, Takvimhane-i Âmire, C. I, İstanbul 1274/1858, s. 158-159; Abdülhüseyin Nevâî, *Esnâd ve*

dağıldılar ve hazinesini yağma ettiler. Onu defnetmek için kimsenin fırsatı olmadı. Onu öldüğü o çadırda tahtın üzerinde bıraktılar. İnsanlardan her biri ve Türkmenler onun çadırını yağmaladılar. Üzerinden elbisesini çıkardılar. Kulağında bulunan altın küpeye tamah edenler, kulağını kestiler. Üzerindeki elbiseyi soyup bu şekilde bıraktılar. İki gün iki gece bu şekilde kalmıştı. Daha sonra ahtacılar onun na'sını atalarının mezarının bulunduğu Erçiş'e götürüp defnettiler. Onun saltanat süresi kırk yıldan daha az idi. Kara Yusuf'un altı oğlu vardı. Kara Yusuf, oğlu Pir Budak Han'ı saltanat tahtına oturtmuştu. Fakat Pir Budak Han babası hayatta iken vefat etti. Ardından Kara Yusuf kendisi saltanat tahtına oturdu³⁴. Diğer oğulları Emir İskender ve Mirza Cihanşah'ın durumları zikredilecektir. Emir Şah Mahmud³⁵, yirmi yıl boyunca bağımsız bir şekilde Irak-ı Arab'ın hâkimi idi. Fakat 836 (1432-1433) yılında kardeşi Emir Espân³⁶, Bağdad'ı onun elinden aldı. Şah Mahmud, Bağdad'dan kaçarak Musul'a ulaştı. Musul ve Erbil'i ele geçirdi. Ondan sonra Bağdat tarafına hareket etti. Yakubiye'yi yağma ederek Derteng'e geldi. Sincan'a saldırmak niyetinde iken 17 Zilhicce 837 (25 Temmuz 1434) Salı³⁷ günü Emir Hacı Hemedânî tarafından öldürüldü. Emir Espân, Şah Mahmud'u buradan çıkardıktan sonra on iki yıl Bağdad'da hüküm sürdü ve 28 Zilkade 848 (8 Mart 1445) Salı³⁸ günü vefat etti. Emir Ebû Said ise kardeşi Emir İskender tarafından öldürüldü.

Emir İskender b. Kara Yusuf- Çok cesaretli, korkusuz ve yürekli idi. Kara-Koyunlu ulusu içinde onun kadar cesaretli hiç kimse yoktu. Ama devleti sarsılmış idi. Babasının ölümünden sonra Kara-Koyunlu askerleri onun etrafında toplandılar. O, 27 Recep 824 (28 Temmuz 1421) yılı Pazartesi günü Eleşgird³⁹ sınırında Emir Şahrüh ile savaştı. Onlar arasında iki gün boyunca savaş ve ölüm ateşi yandı. İki tarafın askerleri geceleri kendilerini koruyorlar

Mukâtebat-ı Tarihî-yi İnan ez Timur ta Şâh İsmail, Bungan-ı Tercüme ve Neşr-i Kitap, Tahran 1341/1962, s. 195-196; Ahmet Korkmaz, *Kara-Koyunlu Devleti'nin Askerî Teşkilâtı*, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2020, s. 57.

³⁴ Pir Budak hayatta olduğu sürece Kara Yusuf kendi adına para darb ettirip adına hutbe okutmamıştır. Ancak Pir Budak'ın Kasım 1413 tarihinde vefat etmesi üzerine Kara Yusuf kendisini hükümdar ilan ederek adına hutbe okutup sikke darb ettirdi. Anonim, *Tarih-i Sultan Muhammed-i Kutbşâh*, s. 26; Minorsky, "The Qara-Qoyunlu and The Qutb-Shâhs", s. 61.

³⁵ Müellifin Şah Mahmud olarak kaydettiği bu isim Şah Mehmed'dir. Daha önce ismi müellif tarafından Şah Mehmed olarak zikredildi. Hem Seyyid Cemâleddin-i Tahrânî'nin neşrinde hem de eserin tıpkıbasımında Şah Mahmud şeklinde yazılmıştır.

³⁶ Kara Yusuf'un bu oğlunun isminin yazılışında kaynaklarda farklılıklar bulunmaktadır. Kaynaklar bu ismi, "İsfend, İspend, İsfahan ve Espân" şeklinde yazmaktadır.

³⁷ Müellif 17 Zilhicce 837 Salı günü olarak kaydetse de 17 Zilhicce 837 tarihi Pazar gününe denk gelmektedir

³⁸ 28 Zilkade 848 tarihi Pazartesi gününe denk gelmektedir.

³⁹ Metinde "Daleskird" şeklinde yazılmaktadır.

ve gündüzleri savaşıyorlardı. Üçüncü gün Mirza İskender yenildi ve Fırat sınırına kaçtı. Mirza Şahrüh, Horasan'ın fethinden sonra geri döndü⁴⁰. Emir İskender de Tebriz'e gelerek tahta oturdu ve Azerbaycan'ı istila etti. Mirza İskender, 828 (1424-1425) yılında Kürt Meliki İzzeddin'i katletti. Aynı yıl Ahlat emiri Melik Şemseddin'i ve 830 (1426-1427) yılında Sultan Ahmed Kürd'ü⁴¹ katletti. 831 (1427-1428) yılında Şirvan'a gitti ve Şemahi'yi harap etti. 832 (1428-1429) yılında ise Mirza Şahrüh'un adamlarının yönetimindeki Sultaniye'den onları çıkardı. Aynı yıl Mirza Şahrüh ikinci defa onu ortadan kaldırmak üzere Azerbaycan taraflarına gelmişti. 17 Zilhicce 832 (17 Eylül 1429) yılı Cumartesi günü Salmâs açıklarında Mirza İskender ve Mirza Cihanşah ile savaştı. İki tarafın askerleri iki gün boyunca savaşıyorlardı. Emir İskender bu savaşa öyle bir hamle yaptı ki hayal aynaları bunu tasavvur edemez. Sonunda gücü tükenince Anadolu taraflarına kaçtı⁴². Mirza Şahrüh Horasan'a gittiği zaman Mirza İskender 834 (1430-1431) yılında tekrardan Azerbaycan'ı zapt etti. Horasanlı şairlerden biri bu konuda şöyle demiştir:

İskender bizim ordumuzu kırıp gitti.

Şahımız da memleketi alıp kaçtı⁴³.

Emir İskender, Mirza Şahrüh tarafından kendisine Azerbaycan eyaletinin mansıbı verilen kardeşi Ebû Said'i öldürdü⁴⁴. 837 (1433-1434) yılında bir kez

⁴⁰ Devletşah'a göre, Mirza Şahrüh, Eleşgird Muharebesi'nden sonra Azerbaycan yönetimini çocuklarına ve büyük emirlerine vermek istediye de onlar İskender'in korkusundan bunu kabul etmemiştir. Devletşah, *Şair Tezkireleri*, Çev. Necati Luğal, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 488; Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 124-125.

⁴¹ Hakkâri ve Van hâkimi İzzeddin Şir'in oğludur. Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 126.

⁴² Bu savaş hakkında bkz. Aka, "Şahrüh'un Kara-Koyunlular Üzerine Seferleri", s. 11-14. İsmail Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamani*, TTK Yayınları, Ankara 1994, s. 142-145; Sümer, *Kara Koyunlulara*, s. 128-130.

⁴³ Kazvini bu beyti Devletşah'ın eserinden alarak nakletmiştir. Bkz. Devletşah, *Şair Tezkireleri*, s. 488. Aynı şekilde bir diğer Safevî tarihçisi Budak Münşi Kazvini de bu beyti nakletmiştir. Budâk Münşî Kazvînî, *Cevâhir'ül Ahbâr: Bahşê Tarih-i İnan ez Kara-Koyunlu ta Sal-ı 984 hş.*, Yay. Muhsin Behrâm-Nejâd, Miras-ı Mektub, Tahran 1378/1999, s. 65. Fakat Devletşah bu beyti Eleşgird Muharebesi'nden sonra kaydetmiştir. Abdullatif Yahya b. Kazvini ve Budâk Münşî Kazvînî ise Salmâs Muharebesi sonrasında nakletmişlerdir.

⁴⁴ Mirza İskender Anadolu'ya kaçınca kardeşi Ebû Said 1430 yılında Karabağ'da bulunan Mirza Şahrüh'un huzuruna gelerek ona itaat etti. Mirza Şahrüh da Azerbaycan hâkimliğini ona tefviz etti. Fakat Ebû Said'in Azerbaycan hâkimliği beş altı ay kadar sürdü. Zira Azerbaycan'a dönen Mirza İskender onu yakalayarak öldürdü. Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 131; Aka, "Şahrüh'un Kara-Koyunlular Üzerine Seferleri", s. 14; Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamani*, s. 149. Fakat Abdullah b. Fethullah el-Bağdadî, Ebû Said'in 836 (1432-1433) yılında Erdebil'de öldüğünü belirtmektedir. el-Bağdadî, *Tarihü'l Gıyasi*, s. 288 ve Şerefhan Bitlisi Ebû Said'in 835 (1431-1432) yılında öldüğünün kaydetmişlerdir. Bkz. Şerefhan Bitlisi, *Şerefname*, Çev. Mehmet Emin Borzaslan, C. II, Ant Yayınları, İstanbul 1971, s. 95.

daha Şirvan'a gitti ve birçok kişiyi öldürdü⁴⁵. Mirza Şahruh, 2 Rebûlsâni 838 (5 Kasım 1434) tarihinde tekrardan onu kovmak için Horasan'dan Irak'a yöneldi. Mirza Şahruh, Rey'e ulaştığı vakit Mirza İskender'in kardeşi Mirza Cihanşah mezkûr yılın Zilhicce ayının ortasında (Temmuz 1435) Mirza Şahruh'un hizmetine girdi ve lütuf ve ikramla onurlandırıldı⁴⁶. Ayrıca Kara Yusuf b. Şah Mehmed'in oğlu Emirzâde Şah Ali ve Türkmen emirlerinin büyüklerinden Emir Bayezid Ak-Koyunlu, Mirza Şahruh'a bağlandılar. Mirza Şahruh, Azerbaycan'a hareket ettiği zaman bu sefer Emir İskender'in onunla mücadele etmeye mukabil kuvveti olmadığından Azerbaycan'dan ayrılıp kaçtığı zaman, onun yol güzergâhını tutan Kara Osman Bayındır'ı öldürdü⁴⁷. Mirza Şahruh Azerbaycan üzerine geldi ve o huduttan Anadolu ve Şam hududuna kadar olan yerleri al tamga ile mühürlenmiş fermanla Mirza Cihanşah'a tefviz etti. Mirza Şahruh 840 (1436-1437) yılında Horasan'a dönünce Mirza İskender de Anadolu'dan geri döndü. Tebriz'in Sûfyân Köyü'nde Mirza Cihanşah ile savaştı ve yenilerek Alıncak Kalesi'ne kaçtı. Mirza İskender orada 25 Şevval 841 (21 Nisan 1438) akşamı babasının

⁴⁵ Bu konu hakkında bkz. Kazım Paydaş, "Timurlu ve Türkmenlerin Şirvanşahlarla olan Münasebetleri", s. 124-125.

⁴⁶ Cihanşah, Temmuz 1435 tarihinde Rey'de bulunan Şahruh Mirza'nın yanına gelerek itaatini arz etti. Aka, "Şahrin Kara-Koyunlular üzerine Seferleri", s. 16; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s. 152; İsmail Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti (Kara Koyunlular Devri)*, TTK Yayınları, Ankara 2001, s. 22.

⁴⁷ Mirza Şahruh'un Azerbaycan'a gelmesiyle İskender Şirvan'ı bırakarak Erzurum yolundan Osmanlılara sığınmak için harekete geçti. Ancak bu sırada Erzurum Kara Yülük Osman Beyin yönetimine geçmişti. Kara-Koyunlu İskender'in Şirvan'ı terk ederek kaçtığı haberini alan Mirza Şahruh, Şahzade Cuki Mirza'yı altmış bin süvari ve Şirvanşah Halilullah, Emir Baba Hacı, Emir Yusuf Celil ve Emir Muhammed-i Emirem gibi beylerle birlikte saldırması için onun arkasından gönderdi. Cafer b. Muhammed el-Hüseynî, *Tarih-i Kebir*, Alm. Terc. Abbas Zeryab-ı Khoynî, *Der Berichtüberdie Nachfolger Timursaus dem Tarih-i Kabir des Gaferî ibn Muhammed al-Husaini*, Mainz 1960, s. 86; Bağdadî, *Tarihü'l Gıyasi*, s. 277-278; Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s. 62. Bu arada bir elçiyi de alelacele bir şekilde Kara Yülük Osman Bey'in yanına göndererek Kara-Koyunlu İskender'in yolunu kesmesini istedi. Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s. 62; Bağdadî, *Tarihü'l Gıyasi*, s. 411. İskender onunla savaşmak için Erzen yakınlarına geldiğinde, bunu haber alan Kara Yülük Osman Bey, oğlu Ali Bey'i bir miktar orduyla yola çıkardı. Kendisi de arkadan geldi. Çarpışma önceleri Osman Bey'in üstünlüğü ile devam ederken, sonra İskender'in sebatı ve topyekün saldırıya geçmesi üzerine, Osman Bey yenildi ve kaleye sığınmak amacıyla Erzen'e doğru çekildi. İskender onun peşine düştü ve şehre girmeden önce Osman Bey'in askerleriyle şehir arasını tuttu. Osman Bey üstündeki zırhla birlikte canını kurtarmak için kendini hendeğe attı, fakat bir taşın üzerine düştü ve kafası yarıldı. Sonra ayağa kalktı ve bir iple yukarı çekildi. Aldığı yara ile vefat eden Osman Bey'i Erzurum şehrinin dışında bir yere defnettiler. Daha sonra dönen İskender mezarını bulup açtırdı, teşhis ettikten sonra dışarı çıkarıp başını kesti. Ayrıca savaşta esir aldığı iki oğlunun ve üç beyin başlarını da kesti ve Melik Eşref'e gönderdi. İbn Tagriberdi, *En-Nücümü'z-Zâhire*, s. 491; Takiyeddin Ahmed b. Ali Makrizî, *Kitâbu's-Sulûk li Ma'rifeti Düveli'l-Mulûk*, Tah. Muhammed Abdulkadir Atâ, C. VII, Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut 1997, s. 302.

eşlerinden Leyla ismindeki kadına meyil eden oğlu Şah Kubad tarafından öldürüldü⁴⁸. Onun saltanat süresi on altı yıl idi.

Mirza Cihanşah b. Kara Yusuf- 839 (1435-1436) yılının aylarında bölgenin hâkimi Mirza Şahrüh'un hükmüyle Azerbaycan'ın yönetimi ona verildi⁴⁹. Cihanşah'ın devleti günden güne genişledi. Kardeşi Emir İskender ile savaştı ve onu mağlup etti. Daha önce geçtiği gibi Emir İskender Alıncak Kalesi'nde oğlu tarafından öldürüldü. Mirza Cihanşah, bu oğlanı babasını öldürdüğü gerekçesiyle kısas etti⁵⁰. Saltanat Mirza Cihanşah'a kaldı. O 844 (1440-1441) yılında Gürcistan gazasına gitti ve fethetti. Kardeşi Emir Espân'ın ölümünden bir müddet sonra Irak'ı da ele geçirdi. Mirza Sultan Muhammed b. Mirza Baysungur'un ölümünden sonra 856 (1452-1453) yılında Irak'ı⁵¹ istila etti. 857 (1453-1454) yılında İsfahan insanlarını katletti. Irak memleketinin hisar ve kalelerini tamamen viran etti. Fars ve Kirman'ı tasarrufuna aldı. Mirza Babür'ün 861 (1457) yılının sonunda vefat etmesiyle, daha önce Sultan Ebû Said'in durumunu anlattığımız gibi Cihanşah Horasan'ı ele geçirmek için Sandûkşken geçidinden Cürcân'a yöneldi. 25 Muharrem 862 (13 Aralık 1457) yılı Cumartesi⁵² günü Astrâbâd'a bir fersah kala Mirza Alüddevle'nin oğlu Mirza İbrahim ile savaştı ve zafer kazandı. Bu savaşta Çağatay emirzâdelerinden ve emirlerinden birçoğu öldürüldüler. Mirza Cihanşah tamamen bağımsız bir şekilde Horasan'a geldi. Mezkûr yılın 15 Şaban (28 Haziran 1458)'ında Herat şehrine indi. Yaklaşık altı ay bağımsız bir şekilde o bölgede kaldı. Mirza Alaüddevle b. Baysungur, Kurban Bayramı'nda Cihanşah'ın hizmetine girerek ihtiram gördü. Bundan sonra Sultan Ebû Said

⁴⁸ Tihranî'ye göre İskender, babasının karısı olan ve annesi sayılan Bahşi'nin kızı ile ilişkisinden doğmuş ve denildiğine göre kendisinin Leyla adındaki karısı ile cinsel ilişki içinde olan oğlu Şah Kubad, annesinin aracılığıyla babasını öldürmek için işbirliği yapmıştır. Bir akşam İskender'in karısı, kocasının kılıcını ve hançerini ondan gizledi. Şah Kubad, İskender'den kanlarına ve ırzlarına el uzattığı için ondan nefret eden kırk emirle İskender'in yattığı yere giderek onu öldürdüler. Tihranî, *Kitab-ı Dilyarbekriyye*, s. 101-102. Bağdadî, İskender'in sarhoşken öldürüldüğünü kaydetmektedir. Bağdadî, *Tarihü'l Gıyasi*, s. 279.

⁴⁹ Mirza Cihanşah 1436'da Şahrüh'tan Azerbaycan ve Arran hükümdarlığını almıştı. Mirza Şahrüh, Cihanşah'a "al damgalı nişan" vererek bu memleketleri imar etmesini, zulüm ve fesattan kaçınmasını tenbih etmişti. Hayrunnisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçeşine Timurular 1360-1506*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015, s.147

⁵⁰ Şah Kubad babasını öldürdükten sonra Alıncak Kalesi'nde bulunan hazinelere sahip oldu. Ardından durumu amcası Mirza Cihanşah'a bildirdi. Daha sonra Şah Kubad, annesinin Mirza Cihanşah ile evleneceği anlaşması ve ele geçirdiği hazinenin yarısını Avnik Kalesi ve Pasin vilayetinin kendisine bırakılması şartıyla kaleden indi. Ardından Mirza Cihanşah, onun annesini Sulan Beğ-i Ağaçeri'ye bağışladı. Tihranî, *Kitab-ı Dilyarbekriyye*, s. 102. Fakat Mirza İskender'in ölümünde altı ay sonra Şah Kubad, Cihanşah tarafından babasını öldürdüğü gerekçesiyle öldürüldü. Bağdadî, *Tarihü'l Gıyasi*, s. 280.

⁵¹ Burada belirtilen Irak, Irak-ı Acem'dir.

⁵² 25 Muharrem 862 tarihi Salı gününe denk gelmektedir.

Belh'ten ona doğru yöneldi. Bu sırada Mirza Cihanşah'a Azerbaycan Kalesi'nde mahpus bulunan oğlu Hasan Ali'nin esaretten kurtularak Tebriz'i ele geçirip yağmaladığı haberi geldi. Bundan dolayı Mirza Cihanşah, Ebû Said ile sulh yapıp Horasan'ı ona bırakarak 863 (1458) yılının başlarında Irak'a geri döndü⁵³. Ordusu, o yolda her nereye ulaşıtlarsa, bayındır bir şey bırakmadılar. Mirza Cihanşah kendi memleketine döndüğü zaman Hasan Ali'yi yakalayarak hapis ettirdi. Fars yönetimini kendisine verdiği ve buranın gelirini beğenmeyen diğer bir oğlu Pir Budak'ı 864 (1459-1460) yılında oradan sürerek Bağdad'a gönderdi⁵⁴. Mirza Cihanşah 869 (1464-1465) yılında Pir Budak'ın itaatsiz davranması ve hukuka riayet etmemesinden dolayı Bağdad'a yöneldi⁵⁵. Pir Budak'ı kuşatma altına alarak bir yıl boyunca Bağdad önlerinde karargâh kurdu. İnsanlar arasında barıştan yana sözler söylenmesinin ardından Pir Budak, Bağdad'dan ayrıldı⁵⁶. Kardeşi

⁵³ Cihanşah Herat'ı ele geçirmek isterken Azerbaycan'da oğlu Hasan Ali'nin isyan ettiği haberi geldi. Bu sırada Ebû Said barış teklifinde bulundu. Cihanşah, Hasan Ali'nin Azerbaycan'da isyan etmesinden dolayı Ebû Said'in barış teklifine olumlu yaklaştı. Elçiler aracılığıyla barış görüşmesi yapılmaya başlandı ve savaş olmadan diplomatik bir şekilde anlaşma sağlanmaya çalışıldı. Bkz. Mîrhvand, *Tarih-i Ravzatu's Safa*, C. VI/II, s. 5585; Hvandmîr, *Habîbu's-Siyer*, C. IV, s. 76; Şerefhan Bitlisi, *Şerefname*, 115; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, s. 59; Ayşe Atıcı Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihanşah ve Dönemi (Siyaset-Teşkilat-İktisad-Din ve Kültür) 1438-1467*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s. 294.

⁵⁴ Bağdadî Pir Budak'ın Bağdad'a gönderilme sebebini şu şekilde açıklamaktadır: "Cihanşah ile Timurlu Ebû Said arasında yapılan barış antlaşmasından sonra Cihanşah ağırlıklarını Herat'ta bırakarak döndü. Pir Budak da Yezd şehrine yöneldi. Halkına zulüm yaparak onların üzerine büyük vergiler yükledi. Satılmış el-Şıracı'yı bu şehirde tahsildar tayin etti. O sırada Yezd darugası ise Cihanşah'ın nökerlerinden olan Kanber el-Hazneci idi. Satılmış el-Şıracı, o sırada Cihanşah'ın yanında bulunan daruga Kanber el-Hazneci'nin eşine ve çocuklarına kötülük yaptı. Kanber el-Hazneci Yezd'e gidince olanları ona anlattılar. Olayların gerçek olduğunu anlayınca hanımının, kızının ve oğlunun kellesini keserek getirip Cihanşah'ın önüne döktü. Cihanşah'a 'sana hizmet etmeye devam etmenin cezası budur.' dedi. Cihanşah ne olduğunu sordu ve o da olanları anlattı. Bunun üzerine Cihanşah, Pir Budak'a haber göndererek Satılmış'ı istedi. Pir Budak ise Satılmış'ı göndermemekte ısrar etti. Satılmış'ın bu kötülüğü yapması Cihanşah ve Pir Budak'ın aralarının bozulmasına ve aralarına düşmanlık girmesine sebep oldu. Ardından Sultan Cihanşah Şiraz'a Pir Budak üzerine yürüdü. Onu iki ay kuşattıktan sonra Şiraz'ı alarak diğer oğlu Yusuf Mirza'ya verdi." Bağdadî, *Tarihü'l Gıyasi*, s. 342-343. Pir Budak 16 Temmuz 1460 tarihinde Bağdad'a geldi. Bağdadî, *Tarihü'l Gıyasi*, s. 345.

⁵⁵ Pir Budak, Şiraz'dan ayrılırken yanına bütün askerlerini ve sanat erbaplarını almıştı. Şiraz'da iken oranın geliri kendisine yetmemeye başlamıştı. Bağdad'a gelince durumu daha da kötüleşti. Zira Şiraz'ın yıllık geliri Bağdad'ın gelirinden dokuz kat fazlaydı. Durum böyle olunca halktan büyük miktarda vergi toplamaya ve halka zulüm etmeye başladı. Bu durum Sultan Cihanşah'a ulaştıncı o da Bağdad üzerine sefere çıktı. Bağdadî, *Tarihü'l Gıyasi*, s. 345-346.

⁵⁶ Sultan Cihanşah 11 Şubat 1465 tarihinde Bağdad'ı tamamen kuşattı. Bir yılı aşan kuşatma halk ve askerler arasında huzursuzluğa sebep oldu. Askerlerin ve halkın barış istemesi sonucu

Muhammedî Mirza Cihanşah'ın meşveretinden sonra 2 Zilkade 870 (16 Haziran 1466) yılı Pazar⁵⁷ günü Pir Budak'ın üzerine gitti. Pir Budak yapılan barişe güvenerek gafil avlandı ve Muhammedî Mirza onu öldürdü. Mirza Cihanşah Tebriz'e geldi. Onun şevket ve azameti öyle bir yüce mertebeye ulaşmıştı ki onun yüzde birini bile hayal etmemişti. Irak-Arab ve Acem, Kirman, Umman Denizi sahilleri, Azerbaycan, Anadolu ve Şam hududuna kadar olan memleketlerin tamamı onun mührünün altında idi. Ondan sonra onun devleti yıkılmaya yüz tuttu. 872 (1467) yılında Diyarbakir hâkimi Hasan Beğ'i kovmak amacıyla o tarafa gitti. Muharebeye girişmeden önce kış mevsimi gelmişti. Tedbirli davranmak için göçten (seferden) geri dönmek istedi. Ordu ve askerlerini önden gönderdi. Kendisi son güne kadar yatağında uyuyarak istirahat ediyordu⁵⁸. Hasan Beğ, onun ordusu ve askerlerinin önden gittiğini öğrenince fırsatı ganimet bildi. Mirza Cihanşah uykuda iken⁵⁹ üç bin süvari⁶⁰ ile üzerine baskın yaptı. Mirza Cihanşah kaçtığı vakit öldürüldü⁶¹. Çocukları Muhammedî Mirza ve Yusuf Mirza'nın gözlerine mil çektiler⁶². Bu

Pir Budak, Sultan Cihanşah ile anlaşmaya vararak şehri terk etti. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Bağdadî, *Tarihü'l Gıyasi*, s. 349-351.

⁵⁷ 2 Zilkade 870 tarihi Pazartesi gününe denk gelmektedir.

⁵⁸ Kaynakların belirttiğine göre Sultan Cihanşah, Ak-Koyunlu Bey'inin, sonunda korkudan ayağına gelip itaatini arz edeceğini düşünüyordu. Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, s. 438; Tihranî, *Kitab-ı Diyarbakriyye*, s. 272.

⁵⁹ Öyle ki Bağdadî, Sultan Cihanşah'ın çadırında uymakta iken Uzun Hasan Bey'in ani bir baskınla Kara-Koyunluları mağlup ettiğini kaydetmektedir. Bağdadî, *Tarihü'l Gıyasi*, s. 320-322. Bağdadî'nin verdiği bu bilginin doğruluğunu destekleyen kayıtlar bulunmaktadır. İdris-i Bitlisi de Ak-Koyunluların saldırıları sırasında Sultan Cihanşah'ın gazabından korktukları için oğulları bile babalarını uyandırmaya cesaret edemediğini belirtmektedir. Fakat zaruret hâsıl olunca oğullarından birinin hükümdarı uyandırdığını kaydetmektedir. Bkz. İdris-i Bitlisi, *Heşt Behişt VII. Ketibe*, Çev. Muhammed İbrahim Yıldırım, TTK Yayınları, Ankara 2019, s. 25. Ayrıca Mîrhvand ve Hvandmîr, Sultan Cihanşah'ın oğlu Mirza Yusuf'un Ak-Koyunlu saldırısını babasına haber verdiğini ve Sultan Cihanşah dizliğinin birini giydiği vakit bu haber kendisine ulaştığında ikinci dizliği giymeye fırsat bulamadan atna binip oradan uzaklaştığını kaydetmektedir. Bkz. Mîrhvand, *Tarih-i Ravzatu's Safa*, C. VI/II, s. 5621; Hvandmîr, *Habîbu's-Siyer*, C. IV, s. 87.

⁶⁰ Tihranî, Rumlu ve Gaffari bu Uzun Hasan Bey'in altı bin kuvvetle saldırıya geçtiğini belirtmektedir. Bkz. Tihranî, *Kitab-ı Diyarbakriyye*, s. 275; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, s. 459; Gaffari Kazvîni, *Tarih-i Cihân-Ârâ*, Haz. Hasan-ı Nerâkî, İntişârât-ı Hafız, Tahran 1343/1964, s. 252.

⁶¹ Mîrhvand ve Hvandmîr, Sultan Cihanşah'ı öldüren kişinin İskender isminde bir Ak-Koyunlu neferi olduğunu kaydetmektedirler. Bkz. Mîrhvand, *Tarih-i Ravzatu's Safa*, C. VI/II, s. 5622; Hvandmîr, *Habîbu's-Siyer*, C. IV, s. 87-88. Semerkandî, diğer kaynakların aksine Sultan Cihanşah'ın bu savaş sırasında birkaç askerle kaçtığını ve soğuktan donarak öldüğünü kaydetmektedir. Bkz. Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, C. II/II, s. 960.

⁶² Ak-Koyunlular tarafında ele geçirilen Kara-Koyunlu emirlerinden birçoğu öldürüldü. Savaşın üç gün sonra Muhammedî Mirza da öldürüldü. Yusuf Mirza ise gözetim altına alındı.

olay 12 Rebûlsâni 872 (10 Kasım 1467) tarihinde gerçekleşti. (Cihanşah) yetmiş yıl yaşadı⁶³. Onun cesedini Tebriz'e naklettiler. Tebriz sokaklarında yaptırdığı Muzaferiye'ye defnettiler. Mirza Cihanşah kötü huyluydu ve serdarlarını küçük bahaneler ile öldürüyordu. Şeriatı önemsemiyor ve Allah'a isyan eden adımlar atıyordu.

Mirza Hasan Ali b. Mirza Cihanşah- Makû Kalesi'nde hapisti. Hapisten çıkarak hükümdarlığı elde edip kaleleri ve hazineleri ele geçirdi. Yüz elli bin tümen değerinde parayı bağışladı. Yaklaşık iki yüz bin süvari onun etrafında toplandılar⁶⁴. Yaklaşık yirmi beş yıl kalede mahpus olduğundan akli dengesini kaybetmiş ve buna bir önlem almamıştı. Cesareten yoksun olan birkaç topluluğu yetiştirerek onlara atlı gruplar (جولى) adını verdi. Babasının büyük emirlerini aşagıladı. Bu sırada Hasan Beğ Azerbaycan'a yöneldi ve Hasan Ali onu karşılamaya gitti. Merend havalisinde emirleri ondan yüz çevirdiklerinden hezimete uğradı⁶⁵. Bu sırada Sultan Ebû Said Horasan'dan Sultaniye'ye gelmiş idi. Hasan Ali onun huzuruna gitti. Sultan Ebû Said de onun kışlak mekânını Tebriz olarak belirledi. Sultan Ebû Said Karabağ'da öldürüldüğü⁶⁶ vakit Irak'a gitti. Tekrardan etrafında büyük bir topluluk toplandı. Hemedan'da başlarında Uğurlu Muhammed b. Hasan Beğ'in olduğu muzaffer orduyla savaştı ve yakalandı. Şevval 873 (Nisan/Mayıs 1469)

Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s. 279. Bir müddet sonra da Uzun Hasan Bey'e karşı girişimlerde bulunan Yusuf Mirza'nın gözlerine mil çekildi. Bağdadî, *Tarihü'l Gıyasi*, s. 420.

⁶³ Sultan Cihanşah, 808 (1405-1406) yılında Mardin medresesinde dünyaya geldi. Gaffarî Kazvînî, *Tarih-i Cihân-Ârâ*, s. 250. 872 yılında vefat eden Sultan Cihanşâh vefat ettiğinde 62 yaşlarında idi.

⁶⁴ Hasan Ali'nin takriben iki yüz bin asker topladığı mübalağalı görünse de kaynakların birçoğu bu konuda ittifak halindedir. Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s. 286; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, s. 443; Bağdadî, *Tarihü'l Gıyasi*, s. 359; Mîrhvand, *Tarih-i Ravzatu's Safâ*, C. VI/II, s. 5622; Hvandmîr, *Habibu's Siyer*, C. IV, s. 88. Hatta Semerkandî, Cengiz Han zamanından şimdiye kadar hiçbir hükümdarın bu sayıda süvariye ulûfe vermediğini kaydetmiştir Bkz. Semerkandî, *Matla-ı Saadeyn*, C. II/II, s. 962.

⁶⁵ Ak-Koyunluların, Kara-Koyunluları kuşatması uzayınca sıkıntı ve açlığa dayanamayan Bayramlı Şah Ali, Şeyhsuvaroğlu Mansur ve Emir İbrahim Şah 24 Ağustos 1468 tarihinde firar ederek Ak-Koyunlulara katıldılar. Morali iyice bozulan Hasan Ali, kaçan emirlerin ailelerini öldürttü. Ayrıca şüphelendiği emirlerin birçoğunu katletti. Bağdadî, *Tarihü'l Gıyasi*, s. 359; Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s. 304. Bu olay diğer Farsça kaynaklarda şu şekilde geçmektedir: Hasan Ali'nin Emir Şah Ali ve Emir İbrahim Şah'ı ve diğer emirleri karavul olarak Uzun Hasan Bey'in üzerine gönderdi. Mezkûr emirler, Hasan Ali ile olan eski hukuklarını görmezden gelip ona ihanet ederek Uzun Hasan Bey'in ordusuna katıldılar. Bkz. Semerkandî, *Matla-ı Saadeyn*, C. II/II, s. 972; Mîrhvand, *Tarih-i Ravzatu's Safâ*, C. VI/II, s. 5627; Hvandmîr, *Habibu's Siyer*, C. IV, s. 90; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, s. 451.

⁶⁶ Bu konu hakkında bkz. Erdem-Paydaş, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi*, s. 95-102; Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*, s. 186-201.

tarihinde kendini öldürdü⁶⁷. Kara-Koyunlu Devleti sona erdi ve onların ışıkları söndü.

Kaynakça

- Abdülhüseyin Nevâî, *Esnâd ve Mukâtebât-ı Tarihî-yi İnan ez Timur ta Şâh İsmail*, Bungalow-ı Tercüme ve Neşr-i Kitap, Tahran 1341/1962.
- Abdullah b. Fethullah el-Bağdadî, *el-Düvelü'l-İslamiyye fî el-Şark (Tarihü'l Gıyasi)*, Tah. Târik Nâfi' el-Hamdânî, Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut 2010.
- Abdullatif Kazvinî, *Safevi Tarihi*, Çev. Hamidreza Mohemmednejad, Birleşik Yayınevi, Ankara 2011.
- Abdurrezzak-i Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn ve Mecma'-ı Bahreyn*, Nşr. Abdülhüseyin Nevâî, Pejûhişgâh-ı Ulum-i İnsanı ve Muta'alat-ı Ferhengi, C. II/I-II/II, Tahran 1383/2004.
- Ahmet Korkmaz, *Kara-Koyunlu Devleti'nin Askerî Teşkilâtı*, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2020.
- Altan Çetin, "Yahya Kazvinî'nin Lubb et-Tevârih'inde Selçuklularla Alâkalı Bilgiler", *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1, Güz 2007, s. 183-192.
- Altan Çetin, "Yahya Kazvinî'nin Lubb Et-Tevârih'inde Akkoyunlularla Alâkalı Bilgiler". *Bellekten*, 71/260, Ankara 2007, s. 53-64.
- Anonim, *Târih-i Sultân Muhammed-i Kutbşâh*, Ed. Zerrine Pervin, Dilli Kitâb-ı Ghor, New Delhi 2015.
- Ayşe Atıcı Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihanşah ve Dönemi (Siyaset-Teşkilat-İktisad-Din ve Kültür) 1438-1467*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.
- Budâk Münşî Kazvinî, *Cevâhir'ül Ahbâr: Bahşetarih-i İnan ez Kara-Koyunlu ta Sal-ı 984 hş.*, Yay. Muhsin Behrâm-Nejâd, Miras-ı Mektub, Tahran 1378/1999.

⁶⁷ Bağdadî'de Hasan Ali'nin öldürülme hadisesi şu şekildedir. "Hasan Ali Ak-Koyunluların önünden kaçtı. Fakat Ak-Koyunlu emirleri Hasan Ali'nin peşine düştüler. Onlar, Hasan Ali'yi Hemedan'da bulunan Elvend Dağı'nda yakaladılar. Hasan Ali, Ak-Koyunlulara karşı dirense de başarılı olamadı ve yakalandı. Emirler, Hasan Ali'yi Ak-Koyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey'e sağ olarak götürmek istediler. Ancak Hasan Ali, Uzun Hasan Bey tarafından işkenceye uğrarım diye korktu. Hasan Ali kendisini yakalayan askerlerden tıraş olmak bahanesiyle bir bıçak istedi ve o bıçakla kendini öldürdü. Bu durum karşısında Ak-Koyunlu askerleri Hasan Ali'nin kafasını kestiler. Cesedini ise dörde böldüler ve her bir parçasını Hemedan'ın bir kapısına astılar. Kafasını da Uzun Hasan Bey'in huzuruna getirdiler". Bağdadî, *Tarihü'l Gıyasi*, s. 419-420.

- Cafer b. Muhammed el-Hüseynî, *Tarih-i Kebir*, Alm. Terc. Abbas Zeryab-ı Khoyî, *Der Berichtüberdie Nachfolger Timursaus dem Tarih-i Kabir des Gaferî ibn Muhammed al-Husaini*, Mainz 1960.
- Charles Ambrose Storey, *Persian Literature: A Bio-bibliographical Survey*, Luzac & Co, Vol. I/II, London 1935.
- Charles, Rieu, *Catalogue the Persian Manuscripts in the British Museum*, British Museum, Vol. I, London 1879.
- Cihan Gençtürk, “Lubb et-Tevârih’te Harezmsâhlar’a Dair Bilgiler”, *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, V/2, Aralık 2019, s. 165-170.
- Devletşah, *Şair Tezkireleri*, Çev. Necati Luğal, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara 2014.
- Esko Naskali-Osman G. Özgüdenli, “Karakoyunlu ve Akkoyunlu Sikkeleri”, *Anadolu’da Paranın Tarihi*, Ed. Bülent Arı, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Ankara 2011, s. 156-161.
- Faruk Sümer, “Karakoyunlular”, *DİA*, TDV Yayınları, C. 24, İstanbul 2001, s. 434-438.
- Faruk Sümer, *Kara Koyunlular (Başlangıçtan Cihan-Şah’a Kadar)*, TTK Yayınları, Ankara 1967.
- Feridun Bey, *Münşeatu’s-Selatin*, Takvimhane-i Âmire, C. I, İstanbul 1274/1858.
- Gaffarî Kazvîni, *Tarih-i Cihân-Ârâ*, Haz. Hasan-ı Nerâkî, İntişârât-ı Hafız, Tahran 1343/1964.
- Gıyasüddin Hvandmîr, *Habîbu’s-Siyer fî Ahbar-ı Efrad-ı Beşer*, Yay. Celâleddin Humâyî, İntişarat-ı Hayyam, C. III-IV, Tahran, 1333/1954.
- Hafız Abrû, *Zübdetü’t-Tevârih-i Bâysungurî*, Yay. Seyyid Kemâl Hac Seyyid Cevadi, Sazman-ı Çap ve İntişarat-ı Vezaret-i Ferheng ve İrşad-ı İslami, C. III, Tahran 1380/2001.
- Hans Robert Roemer, “The Türkmen Dynasties”, *The Cambridge History of Iran*, Edited by Peter Jackson, Cambridge University Press, C. VI, New York 1993, s. 147-188.
- Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü’t- Tevârih*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara 2006.
- Hayrunnisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular 1360-1506*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015.
- Hüseyin Mirca’feri, *Tarih-i Tehevvulat-ı Siyasî İçtimaî İktisâdî ve Ferhengi-i İran Der Dovre-i Timuriyân ve Türkmanân*, Daneşgah-ı İsfahan, Tahran 1395/2016.

- İbni Tagrıberdi, *en-Nücûmu'z-Zâhire (Parlayan Yıldızlar)*, Çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2013.
- İdris-i Bitlisî, *Heşt Behişt VII. Ketîbe*, Çev. Muhammed İbrahim Yıldırım, TTK Yayınları, Ankara 2019.
- İlhan Erdem-Kazım Paydaş, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi Siyaset-Teşkilat-Kültür*, Birleşik Yayınevi, Ankara, 2007.
- İsmail Aka, “Şahrüh’un Kara-Koyunlular Üzerine Seferleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IV, s. 1-20.
- İsmail Aka, *İran’da Türkmen Hâkimiyeti (Kara Koyunlular Devri)*, TTK Yayınları, Ankara 2001.
- İsmail Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamanı*, TTK Yayınları, Ankara 1994.
- Jakob Philipp Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, Çev. Ahmet Cevat Eren, haz. Celalettin Yavuz-İsmail Hacıfettahoğlu, TTK Yayınları, Ankara 2011.
- Kazım Paydaş, “Ak-Koyunlu ve Kara-Koyunlu Türkmenlerinin Gürcistan’a Yaptıkları Seferler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 21/2, Aralık 2006, s. 177-196.
- Kazım Paydaş, “Karakoyunlular”, *İslam Tarihi ve Medeniyeti Müslüman Türk Devletleri-II*, Ed. Muhammet Hanefi Palabıyık- Osman Çetin, Siyer Yayınları, C. 9, İstanbul, 2018, s. 375-406.
- Kazım Paydaş, “Timurlu ve Türkmenlerin Şirvanşahlarla Olan Münasebetleri”, *A.Ü.DTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25/40, Ankara 2006, s. 113-140.
- Kazım Yaşar Koprıman, *El-Aynî'nin İkdu'l-Cumân'ında XV. Yüzyıla Ait Anadolu Tarihi ile İlgili Kayıtlar*, Doktora Tezi, A.Ü.D.T.C.F. Kütüphanesi, nr. 149, Ankara 1971.
- Kazım Yaşar Koprıman, *Mısır Memlükleri Tarihi Sultan al-Malik al-Mu'ayyad Şeyh al-Mahmûdî Devri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- Mahmud. b. Abdullah-ı Nişaburî, *Tarih-i Türkmâniye*, The National Library of Israel, Jerusalem, Israel Ms. Yah. Ar. 1132.
- Mîrhvand, *Tarih-i Ravzatu's-Safa fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*, Haz. Cemşid Kıyanfer, İntişarât-ı Esâtir, C. VI/II, Tahran 1385/2006.
- Muhammed Yusuf Vale-i İsfahanî Kazvînî, *Hold-i Berin (Tarih-i Timuriyân ve Türkmênân)*, Haz. Mir Haşim Muhaddes, Mirâs-ı Mektûb, Tahran 1379/2000.
- Rıza Kurtuluş, “Kazvînî, Mîr Yahyâ”, *DİA*, TDV Yayınları, C. 25, Ankara 2002, s. 158.
- Soreni, Boromand, Nasrullah Pormuhammedi-Amlashi, vd., “İzdvacha-yı Siyasi: ez Ameden Timiruyan ta Zuhur-u Safeviyan (İlletha ve Peyamedha)”, *Fasılname-i Peşoşişa-yi Tarihi*, 10/39, İsfahan 1397/2018, s. 125-145.

- Şerefhan Bitlisi, *Şerefname*, Çev. Mehmet Emin Borzaslan, C. II, Ant Yayınları, İstanbul 1971.
- Şihabeddin Ebu Fazl Ahmed b. Ali ibn Hacer el-Askalanî, *İnbâ' el-Gumr bi Ebnâu'l-Umr*, Tah. Hasan Habeşî, Lecnetü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, C. III, Kahire 1998.
- Takiyeddin Ahmed b. Ali Makrizî, *Kitâbu's-Sulûk li Ma'rifeti Düveli'l-Mulûk*, Tah. Muhammed Abdulkadir Atâ, C. VII, Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut 1997.
- Tofiq Nəcəfli, *Qaraqoyunlu və Ağqoyunlu Dövlətlərinin Tarixi Müasir Türk Tarixşünaslığında*, Çarşıoğlu, Bakü 2000.
- Vladimir Minorsky, "The Qara-Qoyunlu and The Qutb-Shāhs", *BSOAS*, University of London, XVII/1, 1955, s. 50-73.
- Vural Öntürk, "Lubbu't-Tevârih Adlı Eserin Gazneliler Bahsinin Değerlendirilmesi", *Millî Mecmûa*, 19, Mart-Nisan 2021, s. 229-243.
- Yahya b. Abdullatif el-Hüseynî el-Kazvînî, *Kitab-ı Lübbü't-Tevârih*, Nşr. Seyyid Cemâleddin-i Tahranî, İntişârât-ı Müesese-i Hâver, Tahran 1314/1935.
- Yahya b. Abdullatif Kazvînî, *Lubbü't-Tevârih*, İntişârât-ı Bunyâd ve Gûyâ, Tahran 1363/1984.
- Yahya b. Abdullatif Kazvînî, *Lubbü't-Tevârih*, Nşr. Mîr Hâşim Muhaddes, Encümen-i Asâr ve Mefâhir-i Ferhengi, Tahran 1386/2007.